

АНТИЧНИЙ СПОРТ ЯК АТРИБУТ ДОЗВІЛЛЯ (СТАРОДАВНЯ ГРЕЦІЯ)

© Олександр Беднарський, 2011

Вільний час за умов життя грека в полісі ставав чинником, який окреслював особливості та спосіб поведінки громадянина, гарантував задоволення його життєвих потреб, серед яких поступово виокремлювалася необхідність у заняттях спортом. Спорт, як форма проведення дозвілля, сприяв формуванню моральних чеснот, дарував людині пошесті, славу, публічне визнання й ставав атрибутом цивілізаційних координат, у яких жила антична людина.

Ключові слова: дозвілля, спорт, поліс, цивілізація.

Oleksandr Bednarskyi. Ancient sport as indispensable feature of leisure (Ancient Greece).

Annotation. Upon those existing living conditions free time of an average Greek was considered to be the factor that determined peculiarities and the way the citizen was to behave. At the same time it guaranteed the satisfaction of his vital needs, among which the necessity of going in for sports has gradually established. As a means of leisure time spending, sport has contributed to the formation of moral features and endowed people with honour, fame, public acknowledgement. Sport has eventually turned into the feature of civilization coordinates the ancient person was existing.

Keywords: leisure, sport, polis, civilization.

Постановка проблеми. Полісний характер античної цивілізації окреслював реальні координати екзистенції тогочасної людини, спосіб її раціонального ставлення до світу, його пізнання і налаштовував її на суспільну, а точніше громадську активність, створюючи особливий життєвий простір, в якому остання могла розпоряджатися своєю свободою, вільно використовувати особистий час, влаштовувати власне дозвілля, особисте життя і самоутверджувати себе. Ось чому логічно постає запитання: а які у межах античної цивілізації склалися передумови, що визначали алгоритм буття кожної людини? Відповідь на поставлене питання дала б можливість осягнути зміст та форму цивілізаційних ознак і атрибутів античної культури, окреслити античну цивілізацію як окремий, дуже важливий історичний етап розвитку фізичної культури.

Дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання і спорту та кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмисленню поставленої проблеми допомогли праці відомого вченого В. Блаватського “Античный город” (1963), робота Ю. Андреева “Раннегреческий полис” (1976), В. Дюранта “Жизнь Греции” (1997), Р. Кнабе “Материалы к лекциям по общей теории культуры и античного Рима” (1993), І. Попеску “Становление и развитие физической культуры и спорта народов Балканского полуострова” (1997). У цих виданнях поліс розглядається як загальна субстанційна соціальна основа еллінської цивілізації, що створювала умови для організації людиною свого дозвілля, котре було особливою формою людської життєдіяльності й відкривало можливість для занять фізичною культурою, спортом. У з’ясуванні низки проблем, які стосуються специфіки життя, діяльності і відпочинку еллінів, мали особливе значення роботи Л. Віннічука “Люди, нравы, обычаи Древней Греции и Рима” (1988), П. Гіро “Быт и нравы древних греков” (2002). У роботах Е. Фролова “Факел Прометея” (2004) та “Парадоксы истории – парадоксы античности” (2004) дуже ґрунтовно розглянуто основи гуманітарної культури античності і її феноменів, до яких зараховано фізичну культуру і спорт. Окремо проаналізовано й висвітлено проблему вільного часу та феномен дозвілля в античному світі.

Мета дослідження. Осмислити роль спорту в контексті цивілізаційних ознак і атрибутів античної культури.

Результати дослідження. Розмірковуючи у цьому напрямі, легко побачити, що античність, поліс (поліс (грецьк.) – місто-держава, особлива форма соціально-економічної і політичної організації суспільства, типова для Давньої Греції [3, с. 445] міська громада) підтверджують очевидну наявність розподілу праці, а також специфічні й історично нові типи соціальних відносин, взаємодію суб'єктів історії, індивідів, зв'язки виробників і покупців, людей, що зайняті послугами, і тих, які є їх клієнтами. І тут очевидним є одне: у такій соціально-економічній та політичній атмосфері полісу однозначно складались достатньо широкі й оптимальні умови для життєдіяльності і для облаштування античною людиною власного життя. Водночас не можна оминати й того факту, що товарно-грошові відносини серйозно стимулювали активну взаємодію людей і на цій основі розгортання людської ініціативи, творчості, змагальності як між окремими особами, так і між певними соціальними групами громадян.

За таких умов людина вперше відкриває і починає осмислювати ще і таку дуже важливу екзистенційну складову свого життя, як час, який визначав спосіб буття всього існуючого, зокрема і самої людини.

Живучи у такому соціальному об'єднанні, яким був античний поліс чи місто-держава, грек в іпостасі цивілізованої людини у цей спосіб вперше відкривав для себе, осмислював і намагався збагнути проблему вільного часу. Володіючи вільним часом, часом, котрий фактично ставав визначальною умовою існування “дозвілля” (scholē), людина античного світу вперше отримувала індивідуальну можливість для того, щоб ним розпоряджатися, чи то для інтелектуальних занять, чи для творчості, а також і для занять спортом, фізичною культурою, щоб завдяки цьому розвивати себе як духовно, так і фізично. Коротко кажучи, у такій ситуації, як висловився Є.Соколов, людина використовує дозвілля “з метою свого фізичного, розумового й культурного розвитку в тих напрямках, котрі обумовлені її природними нахилами і духовними інтересами” [5, с. 109].

Вільний час за умов життя грека у полісі відтак однозначно ставав фактором, який практично окреслював особливості та навіть і спосіб поведінки людини-громадянина, що, своєю чергою, гарантувало задоволення найрізноманітніших її життєвих потреб, серед яких поступово і дуже очевидно виокремлювалася потреба у заняттях спортом. І справді, увесь полісний уклад суспільного, політичного, духовного та культурного життя грека в античності реально гарантував йому достатньо високі та сприятливі умови для використання цього вільного часу і для створення дозвілля, яке давало змогу особистості вільно розпоряджатися цим часом і відповідно вибудовувати власний життєвий простір. Тобто у цій ситуації вільний час грека ставав необхідним чинником розвитку людини, формування її нахилів, інтересів. Врешті-решт, вибір форм спортивних занять, тих чи інших видів спорту був зумовлений індивідуальними початками, зацікавленнями та вподобаннями. Треба врахувати й те, що поліс, держава реально стимулювала ці заняття і спорт ставав справою державною.

У цьому випадку ми цілком поділяємо думку відомої дослідниці античної культури Б. Чумаченко про те, що “греки створювали й споруджували лише потрібне їм в основному для гри, дозвілля, свят та розваг – ці вже згадані гімнасії, палестри, театри, одеони, пізніше іподроми в кожному місті, як *conditio sine qua non*¹ еллінського способу життя, – а не гробниці, як у Єгипті, або канали, як у Месопотамії” [6, с. 55].

Завдяки цьому створювалася і починала реально існувати матеріальна база як передумова для занять спортом і фізичним вихованням. Це був рівень державного забезпечення, турботи держави, своєрідна соціальна орієнтація на ці культурні феномени. У зазначеному соціально-культурному полі, зрештою, формувалися і громадські чесноти людини, коли вона ставала громадянином поліса.

Відтак складалася унікальна ситуація – коли вільний час, весь життєвий часовий простір відкривав можливості для античної людини займатися спортом, брати участь у змаганнях, відпочивати. Навколо цих заходів греки і починають організовувати своє життя. Повертаючись до згаданого автора, слушно зауважити: “Автентична стихія грецького життя, крім політики як заняття найбільшої ваги – це стихія дозвілля, ігрова, частково святкова, і в першу чергу це стихія змагань-агонів” [6, с. 56].

Йдеться про вільний час особистості, котра живе у суспільстві. Тобто вільний час, що був у розпорядженні кожного члена полісу, використовувався не просто для задоволення індивідуальних

¹ *Conditio sine qua non* (лат.), неодмінна умова [4, 614]

нахилів і потреб, але й збігався із суспільними запитами і вкладався в контекст функціонування всього суспільства, його інститутів, таких як сім'я, освіта, культура, релігія, політична діяльність. Звичайно, для античної цивілізації ще не існувало проблеми спеціального регулювання вільного часу. Тут конкретна діяльність кожного члена поліса ще не була жорстко регламентована і вмонтована у соціально-економічний механізм полісу, а тому індивід розпоряджався вільним часом і використовував його на власний розсуд. Тут ще не спостерігається його співвідношення з іншими елементами бюджету часу, зокрема з робочим часом, з працею. Це, до речі, створює певні труднощі для повного розуміння проблеми вільного часу в античному суспільстві у плані його структури, змісту та аналізу чинників, які б впливали на його раціональне використання і соціальне регулювання. Ми, звичайно, не ставимо собі за мету конкретизувати цю проблему й детальніше аналізувати специфіку використання вільного часу. Для нас визначальним є той факт, що у структурі вільного часу античної людини, серед багатьох інших видів діяльності, є і необхідність займатися спортом.

Як бачимо, в античній цивілізації засвідчено доволі широкий діапазон діяльності людини, яка конкретно заповнювала простір свого вільного часу, відповідно організовуючи власне дозвілля і в такий спосіб задовольняючи свої фізично-духовні потреби.

Розмірковуючи у цьому напрямі сьогодні, з далечини віків, дуже важко окреслити конкретну питому вагу вільного часу на той чи інший вид занять. І все ж існує чимало доказів того, що саме заняття фізкультурою, спортом, іграми, забавами займають у цьому плані чільне місце і в кількісному плані. Дуже важливо зазначити, що античний світ володів достатньо широкою і доброю матеріальною базою для проведення дозвілля. Йдеться про наявність чудових стадіонів у багатьох містах, про їх обладнання, про прекрасні спортивні зали, численні гімнасії, палестри. Вони були публічними спорудами і відчиняли свої двері для масових занять спортом практично всім громадянам поліса. Як зауважує відомий дослідник історії виховання А.І. Марру, в Афінах склалася така ситуація, коли “усі афіняни будуть ходити в гімнасії, як усі римляни часів імперії – у лазні” [2, 65].

Враховуючи демократичний устрій полісу, спорт у ньому справді став масовим та доступним широким верствам населення. Це також засвідчувало і відповідний матеріальний рівень життя тогочасної людини, що позитивно впливало на її формування, на піднесення освітнього, культурного рівня. Річ у тім, що “спорт для них був не просто визнаною розвагою. Його сприймали як дуже серйозне заняття, що тісно пов’язане з гігієною і медициною, і тією самою мірою – з естетикою та етикою” [2, 165]. Цілком очевидним є і той факт, що використання вільного часу і організація дозвілля були успішними ще й тому, що все це проходило саме у полісі, тобто в умовах способу міського життя, міської культури, яке різнилося якісно від сільського і головне – відкривало ширші можливості для активних занять спортом, фізичною культурою. Все це дає підстави стверджувати, що однією з характерних рис античної цивілізації було те, що у ній склалися умови, коли у сфері дозвілля, у просторі вільного часу тогочасна людина мала можливість реалізувати усі свої людські потреби – як фізичні, так і духовні, формувати себе як особистість і утверджувати свій суспільний статус людини і громадянина поліса. Завдяки цьому людина входила у сферу суспільного життя, встановлювала міжособистісні контакти, гарантувалась соціокультурна діяльність у час дозвілля. Врешті-решт, подібно відбувалось долучення людини до загального духовного, культурного цивілізаційного процесу свого полісу, свого середовища, що розвивало взагалі соціальну і культурну активність людини. До речі, у цьому ж плані проходив і подальший розвиток ціннісних орієнтацій кожного жителя полісу, формування його інтересів, потреб та нових мотивів діяльності й поведінки.

Отже, вільний час для грека насамперед забезпечував його природну потребу у самоформуванні власного організму, у зміцненні свого здоров’я та становленні гармонійної особистості. Тут був той життєвий полігон, на якому і проходило формування, шліфування та творення людського тіла у форму вищої досконалості та краси, де фізична досконалість поєднувалася з глибокою моральною силою, краса – з благородством, тріумф переможця – з усвідомленням власної гідності – образ людини, в якій втілювалась найвища краса життя. Художній геній Еллади засобами пластичного мистецтва зображав антропну тілесність, котра виражала красу, досконалість і довершеність форми, закликаючи людину до наслідування. На це, зрештою, і було зорієнтовано усе грецьке мислення. Тому в Греції і склався відповідний стереотип, згідно з яким людина не народжується фізично і духовно красивою, не має “готових” тілесних форм. Усе це приходить до

неї через спортивні заняття, спорт, через велику і кропітку працю над собою. Спорт, яким людина займалася у вільний час, мав особливе культурологічне навантаження. Завдяки йому відбувався цивілізаційний розвиток особистості. Отже, спорт ставав вагомим чинником людинотворення. Це зауваження істотне ще й у тому плані, що весь фізичний розвиток людини, зокрема і процес побудови людського тіла, розглядалися у контексті формування людської духовності, а також моралі чи моральних засад поведінки особистості. Тому ми повністю поділяємо думку про те, що у Греції “сфера естетичного становила живу, органічну єдність зі сферою етичною. Греки були глибоко переконані, що олімпіоники – це не тільки прекрасні тіла, ще й прекрасні, чудові люди, краса й гордість грецьких міст, друзі людства, фаворити богів. У цьому й полягає ідея еллінської kalokagathia², що відображає ідеал людини класичної культури” [1, 37].

Фізична культура і спорт повністю і гармонійно вписувалися у сферу міського життя грека, адже у містах-полісах існували відповідні матеріальні об’єкти чи спортивні споруди, котрі могли бути зведені лише зусиллями міста і водночас слугувати багатьом людям: це і стадіони, і гімнасії, і палестри та чимало інших споруд. Усі вони активно функціонували і забезпечували сферу тогочасного культурного життя громадян міста, сферу відпочинку та дозвілля. Цілком очевидно, що, наприклад, житель сільської місцевості аж ніяк не міг мати таких можливостей для занять спортом, для фізичного розвитку. Усе це і утворювало не просто міську соціально-побутову сферу, але й дуже важливий “життєвий світ” грека як жителя поліса. До речі, саме завдяки міській організації життя у Греції ми спостерігаємо дуже високий рівень організації не тільки політичного, суспільно-культурного, художнього, але й спортивного життя практично у кожному полісі. Полісна влада, своєю чергою, вела чималу роботу із планування занять спортом та фізичною культурою. Цим антична цивілізація навіть створила для майбутніх, наступних епох відповідний взірць організації суспільно-політичного життя та його практичної реалізації.

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що однією з характерних рис античної цивілізації було те, що у ній склалися умови, коли у сфері дозвілля в просторі вільного часу тогочасної людини остання могла реалізувати всі свої людські потреби, як фізичні, так і духовні, формувати себе як особистість і утверджувати свій суспільний статус людини і громадянина поліса. Завдяки цьому відбувалося входження людини у сферу суспільного життя, налагоджувались міжособистісні контакти, велась соціокультурна діяльність під час дозвілля.

У цій історичній ситуації ми стаємо свідками народження нової людини – цивілізованої людини, якою поступово ставав грек в умовах полісного життя, коли дуже серйозно розширювався простір його життєвих потреб, які ставали розвиненими, різноманітними і багатими за формою та змістом. І серед них чи не найважливішою ставала потреба у заняттях спортом, коли людина віддавала вільний час фізичній культурі і відповідно організовувала не просто власне дозвілля, але також і саме життя, його головні ціннісні орієнтири.

Усі наші попередні міркування виразно засвідчують, що еллінська цивілізація була “цивілізацією дозвілля”, ігор, забав, утіх та розваг. Саме вони заповнювали життєвий простір тогочасної людини, робили її цивілізованою, культурною, добродесною.

Отримані результати дають підстави припустити, що долучення людини до загального духовного і культурного цивілізаційного процесу відбувалося через різні форми проведення дозвілля. Вивчення й підтвердження цієї гіпотези визначає напрям подальших досліджень.

1. Кессиди Ф.Х. *От мифа к логосу: Становление греческой философии* / Кессиди Ф.Х. – М.: Наука. – 310 с. 2. Марру А.И. *История воспитания в античности: Греция* / Анри-Ирен Марру. – М.: “Греко-латинский кабинет” Ю.А. Шичалина, 1998. – 425 с. 3. *Словарь античности. Пер. с нем.* / [Составитель Йоханнес Ирмиер и Ренате Йоне; отв. ред. В.И. Кузицин и др.]. – М.: Прогресс, 1992. – 704 с. 4. *Словарь иностранных слов: справ. изд. – 18 изд. стереотипное.* – М.: Русский язык, 1989 – 624 с. 5. Соколов Э.В. *Развитие форм общения в свободное время* / Э.В. Соколов // *Духовное становление человека (сборник статей).* – Ленинград: Знание, 1972. – С. 109–123. 6. Чумаченко Б.М. *Вступ до культурології античності. Стародавня Греція: моногр.* / Чумаченко Б.М. – К.: Києво-Могилян. акад., 2003. – 174 с.

² Калокагатія (грецьк. kalos – прекрасний, agathos – добрий). К. об’єднує в собі естетичні й етичні позитивні якості, “прекрасне” (kalos) і “добре” (agathon). Основа К. – досконалість і тілесної будови, і духовно-морального складу, тому з красою і силою вона поєднує справедливість, добродесність, мужність і розумність [3, с. 243].